

УДК 811.111'42

ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ КЛЮЧОВОГО КОНЦЕПТУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*

Бурдейна О. Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

*Статтю присвячено дослідженню лінгвальних параметрів ключового концепту британської лінгвокультури *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*. На засадах лінгвокультурного та лінгвокогнітивного підходів запропоновано визначення концепту як конститuentи британського ментального простору, з'ясовано сутність поняття «острівного менталітету», проаналізовано мовні характеристики концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ* із висвітленням особливостей номінативних одиниць.*

Ключові слова: етнічний менталітет, лінгвокультурний концепт, лінгвокультурний підхід, лінгвокогнітивний підхід.

*Бурдейная О. Р. Лингвальные параметры ключевого концепта британской лингвокультуры *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*. Статья посвящена изучению лингвальных параметров актуализации лингвокультурного концепта *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*. На основе лингвокультурного и лингвокогнитивного подходов предложена дефиниция концепта как конститuentы британского ментального пространства, определено наполнение понятия островной менталитет, проанализированы особенности номинативных единиц концепта *INSULARITY* / *ОСТРОВНОСТЬ*.*

Ключевые слова: этнический менталитет, лингвокультурный концепт, лингвокультурный подход, лингвокогнитивный подход.

*Burdeina O. R. Lingual parameters of *INSULARITY* as the key concept of the British linguoculture. The article aims at investigating lingual parameters of linguocultural concept *INSULARITY* as a constituent of British mentality. The article suggests an integrative approach to the analysis of the lingual parameters of the concept actualization. Topicality of research is determined by the general tendency of modern linguocognitive studies to investigate mental representations by means of language units. Theoretic and methodological basis of the article consists of linguocultural and linguocognitive approaches including general scientific methods of analysis, synthesis, overall selection and cross-cultural commentary. Lingual features have been examined in the insights of semiology, cognitive linguistics and linguocultural studies. The notion of the linguocultural concept and its main notional and metaphoric structural components have been specified. The significance of the linguocultural concept *INSULARITY* as the key concept of the British linguoculture has been determined. Semantic components of the notion *INSULARITY* and part of speech representations have been revealed. The source of the British nation exclusiveness which has lain in the insularity and the empire establishment has been reflected in the character as the British mentality manifestation has been disclosed.*

Key words: ethnic mentality, linguocultural concept, linguocultural approach, linguocognitive approach.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Семантико-когнітивний ракурс розгляду мовних одиниць, пов'язаний із проблематикою взаємозв'язку мови і мислення, та їх лінгвокультурний опис на основі тріади «мова – культура – свідомість» залишаються актуальними в дослідженнях мовних проявів етнічного менталітету.

Актуальність роботи визначає загальна спрямованість сучасних лінгвокогнітивних студій на вивчення відтворених мовними формами ментальних репрезентацій знання у свідомості людини. З огляду на це виникає необхідність системного та інтегрованого аналізу лінгвальних та когнітивно-прагматичних параметрів концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*, який є детермінантом менталітету в цілому і британського менталітету (далі БМ) зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ґрунтується на засадах лінгвокультурного підходу, спрямованого на аналіз актуалізації концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ*. Лінгвокультура є способом вираження етнічного світобачення

у хронотопічних умовах буття народу. Проблема-тику когнітивної лінгвокультурології представлено аспектом співвідношення мови та культури [1], сфокусованим на вербалізації етноменталітету, що уможливило дослідження лінгвокультурних концептів (далі ЛК) – конституюючих одиниць етнічного менталітету, сукупність яких утворює лінгвоконцептосферу етносу.

Національна ідентичність та лінгвокультурні концепти в британській мовній картині світу перебувають у центрі уваги багатьох дослідників. О. В. Городецька, наприклад, зосередила увагу на дослідженні національно-маркованих концептів у британській мовній картині світу ХХ століття. О. П. Матузкова деталізувала проблематику англійської ідентичності. Попри те, що на значущості концепту *INSULARITY* / *ОСТРІВНІСТЬ* для Великобританії наголошують автори численних публікацій (S. Baker, A. Calder, A. Cameron, P. Mortensen, N. Rigby, J. Rüger, B. Simms, J. Scott, T. Stein, G. Trevelyan), відображення менталітету засобами вербалізації ключового концепту лінгвокультури

INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ ще не було предметом спеціальної наукової розвідки. Об'єктом дослідження є концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи полягає у вивченні лінгвальних, когнітивних та прагматичних параметрів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як складника БМ. Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі завдання: схарактеризувати теоретичне та методологічне підґрунтя дослідження мовного та етнічного менталітету, визначити поняття лінгвокультурного концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ та його структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнонаукова методологічна основа дослідження ґрунтується на принципах експансіонізму, що передбачає розширення і поглиблення об'єкта дослідження в результаті міждисциплінарності наукових студій; функціоналізму, а саме інструментальної ролі мови в пізнанні; експланаторності наукового аналізу та антропоцентризму як домінантного принципу. Фокусування уваги на людині уможливорює тлумачення природної мови як когнітивного явища [6, 11].

Теоретико-методологічну основу наукової роботи становлять лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи. Методологічно значущим для дослідження виявляється передусім лінгвокогнітивний підхід, який актуалізує врахування трьох гіпотез: репрезентація лінгвістичних знань є тим, що і представлення інших концептуальних структур; концептуалізація мовного знання є ключовим аспектом когнітивної здатності людини; знання мови виникає з її використання, тобто категорії та структури мовних рівнів вибудовуються у процесі когніції [11, 1].

Специфіка лінгвокультурного підходу у дослідженні передбачає опертя на постулат про інтеракцію культури та мови як двох різних, але пов'язаних семіотичних систем. Згідно з трьома основними постулатами лінгвокультурного підходу, концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ культурно детермінований з погляду його онтологічного статусу, тобто функціонує завдяки колективній та індивідуальній свідомості представників культури. По-друге, одним з положень дослідження ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є розмежування його культурного (об'єктивація невербальними засобами) та лінгвокультурного (об'єктивація вербальними засобами) змісту. Таке положення уможливорює врахування особливої природи фразеологічних одиниць [8], які вміщують етнокультурну інформацію.

Залучення загальнонаукових методів дослідження пояснює необхідність виявити теоретико-методологічне підґрунтя інтерпретації проявів БМ засобами вербалізації ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ. Поняттєвий інструментарій та інтегровану методику визначено за допомогою аналізу та синтезу, склад номінативних одиниць встановлено методом суцільної вибірки з Британського національного корпусу (1). Метою країнознавчого коментаря є формування фонових знань, необхідних для передачі екстралінгвістичної інформації. Лінгвокультурний аналіз використано для опису номінативного простору концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

Установлення типології концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ та його розгляд як ключового у британській лінгвокультурі потребує поняттєвого тлумачення сутності ЛК.

Послугуючись дефініцією С. Г. Воркачова, визначаємо концепт як ментальне утворення, об'єктивоване знаками природної мови, що характеризує менталітет певного народу [1].

В. А. Маслова формулює сутність ключового ЛК як ядерну (базову) одиницю картини світу, що володіє екзистенціальною значущістю як для мовної особистості зокрема, так і для лінгвокультурної спільноти загалом. І. В. Зикова вважає ЛК одним із основних концептів культури [2, 61]. Поняття ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як одного з базових концептів британської культури потребує подальшого визначення.

Джерелом винятковості для британської нації було острівне розташування та становлення імперії, що відобразилося у характері британців. Острівність вивчають як типовий та традиційний феномен, властивий здебільшого для Великобританії, ніж для інших країн. Концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ притаманний яскраво виражений культурно специфічний характер та значущість у британському лінгвокультурному суспільстві. Важливість феномену INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ для Великобританії підкреслюють автори численних публікацій (С. Бейкер, А. Калдер, А. Кемерон, П. Мортенсен, Н. Рігбі, Б. Сімс, Дж. Скотт, Дж. Тревельян, Т. Штайн, Г. Темперлей та ін.).

Не можемо не погодитись із С. Бейкером, який зауважує, що «морська форма» деяких історичних моментів Британської імперії значно відрізняється від інших історичних періодів [9]. Центральною концепцією Великобританії, за словами С. Бейкера, є імпліцитна плюралістична концепція культури Дж. Готфріда Гердера, яка відображає випадки культурної ізоляції острівних країн, спричиненої морем. Концепція культури пояснює націєтворчий фундамент імперії Великобританії як острівної нації [9]. Породження етнічних упереджень експлікується ідеологією етноцентризму (Т. Ван-Дейк) як системою ціннісних уявлень і переконань певного етносу, згідно з якими представники чужих націй сприймаються та оцінюються з позицій власної етнічної групи. Етноцентричні уявлення індивідів завищені не лише в оцінці своєї етнічної групи, але й у негативному та стереотипному сприйнятті інших груп.

Характеристику концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ як ключового підкреслює А. Ло, обґрунтовуючи концепцію Великобританії як острівної нації [14].

Великобританію вважають острівною імперією [14, 19]. Своєю чергою, Дж. Скотт наголошує, що унікальність Великої Британії полягає в її острівності – як велична імперія, оточена морем, вона є острівною нацією. Автор зауважує, що INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є одним із основних концептів Великобританії [18].

Деякі ознаки «інсулярності нації» можна ідентифікувати з урахуванням острівного розміщення, високої зайнятості населення у сфері мореплавання,

важливості приливів та відливів, а також значного відсотка риби та рибопродуктів у раціоні англійців. Відповідні реалії отримують деталізовану номінацію. Наприклад, у лексемах *to swim, to sail, to navigate, to float, to drift* (плавання на кораблі, управління кораблем, плавання як утримання на поверхні води, плавання як безконтрольний рух у воді) виокремлюються ознаки живої сутності, контрольованості дії [3, 86].

Специфіку географічної локалізації можна простежити в політичній мові країни. Географічна відокремленість була бар'єром для завойовників, проте ізолювала країну від інтеракції з Європою, яку інколи називають «Континентом»:

But it is not policies on Europe which will decide Jim's vote but the ability of party leaders to get the best deal for Britain from the Continent (1).

Острівний статус країни сформував досить упереджене ставлення до Європи [13]. Наприклад, сему «упередженості» можна простежити в значенні лексеми *insularity*:

And to be European in southern England, is to make a political statement against Thatcherism, philistinism, and English insularity (1).

Яскравим прикладом прояву відокремленості в політичному житті XIX ст. є термін блискуча ізоляція, що позначає загальний курс зовнішньої політики Англії на відмову від тривалих міжнародних союзів [10, 100–103; 16]. Наприклад:

The Labour leader said that in her supposed splendid isolation from Europe, Margaret Thatcher showed she was from the Greta Garbo school of diplomacy (1).

Отже, як чинник формування острівної нації та становлення британської ідентичності ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ слугує одним із ключових концептів британської лінгвокультури та культурним конструктом Великобританії загалом [16, 149].

Систематизуючи дефініційні ознаки поняття менталітет, А. М. Приходько визначає його як сукупність психічних, інтелектуальних, релігійних, естетичних особливостей мислення, духовних установок; специфічно уніфікований спосіб мислення; світосприйняття і світобачення [6, 128]. Саме мова є об'єктивним середовищем буття менталітету. Детермінуємо це поняття як національно-специфічний спосіб знакового представлення знання про світ, системи цінностей та моделі поведінки, втілений в семантичній системі мови [7, 66].

Спираючись на визначення *острівного менталітету* (*insular mentality*) Ю. Камма та Г. Седлмаєра, під цим поняттям розуміємо певний колективний спосіб мислення, що ґрунтований на вірі у міцність країни, винятковість та стійкість нації [12, 7]. Вплив на формування національного менталітету здійснює емоційно забарвлене ставлення до території та соціально-національна активність як прояв духу нації [4]. БМ сформувався острівним досвідом (*insular experience*), у результаті чого виник острівний (*insular mentality*), або імперський, менталітет (*empire mentality*) [15, 51–52].

Згідно з З. Д. Поповою, менталітет виявляється передусім у характері [5, 67], Своєю чергою,

В. В. Ощепкова пропонує стереотипне уявлення про британців, виокремлюючи такі риси: палку прихильності до власної країни, стриманість, неохильність демонструвати почуття, закритість, нетовариське ставлення, невтручання в особисте життя та власну незалежність.

Опертя на перелік можливих засобів номінації концепту З. Д. Поповою та Й. А. Стерніна [5, 94] дає змогу визначити первинні та вторинні номінативні одиниці концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

У процесі первинної номінації засобів мовної репрезентації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ зміст назви лексеми безпосередньо співвідноситься із денотованою реалією, наслідком чого є виникнення прямого відображення властивостей об'єкта [8, 115]. До засобів прямої номінації концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ відносимо етимологічно споріднені із ключовою лексемою та похідні номінації, синоніми та асоціації.

Первинну номінацію концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ виражають повнозначні частини мови. Наприклад, такі спільнокореневі та похідні від основи ад'єктива *insular* лексеми, як *insularity* (n.), *insularly* (adv.), та ад'єктив *insulated* (adj.) від основи дієслова *insulate* (v.).

У процесі вторинної номінації як переосмисленні наявних у мові номінативних засобів використовують готові мовні форми з новим найменуванням, тобто поєднують готові мовні значення із новими образами [8, 118].

До переліку номінативних одиниць концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ входять фразеологізми, які характеризуються неспроможністю автономно вказувати на світ в ізольованому вживанні і формуються на основі логічного висновку [8, 134–135]. Засоби непрямой номінації репрезентовані такими стійкими словосполученнями: *leave / let well alone, go it alone; be a closed book, behind closed doors; be poles apart, falling apart at the seams; plough a lone / lonely furrow, a lone wolf* (1).

Значенням фразеологічних одиниць (далі ФО), які виражають ознаки ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ, властива можливість набувати забарвлення контекстуально. Позитивну або негативну конотацію ФО детермінує етимологія. Наприклад, простежується значення негативного ставлення до голландців, зумовленого національним протистоянням голландців та англійців у XVII ст. Емотивне навантаження сильної антипатії зберігається в таких ФО: *Dutch treat* (an outing where guests are to pay for their share and which is not a proper treat at all), *Dutch bargain* (a one-sided bargain), *in a Dutch auction* (everything is done the wrong way), *double Dutch* (language that is impossible to understand), *Dutch courage* (courage found by consumption of alcohol), *Dutch feast* (when the host gets drunk before the guests), *a Dutch concert* (a drunken uproar) (1).

Негативний лінгвістичний спадок багатовікового протистояння між французами та англійцями засвідчено у стійких словосполученнях, що імплікують морально-етичне засудження: *to take French leave* (to go absent without leave or permission), *Pardon my French* (used after offensive language) (1).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отож ЛК INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ визначає БМ, який формується під впливом географічного чинника. Концепт INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ є ментальним утворенням, що репрезентує значущі, усвідомлювані, збережені в пам'яті людини фрагменти досвіду з виокремленими образно-метафоричною, понятійною та ціннісною сторонами. Реалізаторами кон-

цепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ слугують засоби первинної та вторинної номінації. Первинну номінацію представлено лексемою *insular*, її синонімами та асоціатами; вторинну – фразеологізмами. Перспективами подальшого дослідження є розгляд варіантологічного аспекту відображення менталітету лінгвальними, когнітивними та прагматичними параметрами засобів-вербалізаторів концепту INSULARITY / ОСТРІВНІСТЬ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
2. Зыкова И. В. Концептосфера культуры и фразеология / И. В. Зыкова. – М. : Ленанд, 2014. – 380 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : РАН, 1992. – 330 с.
4. Никитина Э. В. Генезис понятий менталитета и этноменталитета [Электронный ресурс] / Э. В. Никитина // Национальные менталитеты. – Режим доступа: <http://nationalmentalities.ru>.
5. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 192 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Радбиль Т. Б. Основы изучения языкового менталитета / Т. Б. Радбиль. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 328 с.
8. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
9. Baker S. Written on the Water: British Romanticism and the Maritime Empire of Culture / Samuel Baker. – Charlottesville and London : University of Virginia Press, 2010. – 344 p.
10. Ceadel M. The Origins of War Prevention: The British Peace Movement and International Relations, 1730–1854 / Martin Ceadel. – Oxford, Clarendon Press, 1996. – 596 p.
11. Croft W. Cognitive Linguistics / William Croft, D. Alan Cruse. – UK : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
12. Kamm J. Insular Mentalities: Mental Maps of Britain: Essays in Honour of Bernd Lenz / Jürgen Kamm, Gerold Sedlmayr. – Stutz, Passau, 2007. – 262 p.
13. Lane M. The moment Britain became an island / Megan Lane // BBC News Magazine. – UK, London. 2011.
14. Law A. Of Navies and Navels: Britain as a Mental Island [Electronic resource] / Alex Law // Geografisker Annaler. – Retrieved from: [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1468-0459](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1468-0459).
15. Lenz B. This Scept'red Isle : Britain's Insular Mentality, Interculture and the Channel Tunnel [Electronic resource] / Bernd Lenz // Journal for the Study of British Cultures. – Retrieved from: <http://www.britcult.de>.
16. Marchand C. R. The American Peace Movement and Social Reform 1889–1918 / C. R. Marchand. – US : Princeton Univ Press, 1973.
17. Rüger J. Insularity and Empire in the Late Nineteenth Century / Jan Rüger // The Victorian Empire and Britain's Maritime World, 1837–1901 / [ed. M. Taylor]. – UK, Palgrave Macmillan. London, 2013. – P. 149–166.
18. Stein T. Review of Scott J. When the Waves Ruled Britannia: Geography and Political Identities. – Cambridge University Press, 2011. – Retrieved from: <http://www.h-net.org>.
19. Temperley H. Foundation of British foreign policy 1792–1902 / Harold Temperley. – Cambridge : Cambridge University Press, 1938. – 573 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. British National Corpus. – Retrieved from: <http://corpus.byu.edu/bnc>.